

Η «διπλή απειλή» υποβάθμισης της ταυτότητας και του οικονομικού επιπέδου της οικογένειας στην επιπολιτισμοποίηση των εφήβων μεταναστών

Βασίλης Παυλόπουλος

Τμήμα Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Αθηνών

 vpavlop@psych.uoa.gr

 <http://users.uoa.gr/~vpavlop/>

Ημερίδα «Οι νέοι σε περίοδο μεγάλης οικονομικής κρίσης: Επιπτώσεις για την προσαρμογή, ανάπτυξη και ψυχική υγεία», Παρασκευή 15 Μάη 2015, Αθήνα.

Το πρόγραμμα “Θετική προσαρμογή μεταναστών και γηγενών εφήβων κατά τη διάρκεια οικονομικής ύφεσης: Διεργασίες ευαλωτότητας και ψυχικής ανθεκτικότητας”, με επιστημονική υπεύθυνη την καθηγήτρια Φρόσω Μόττη-Στεφανίδη, εντάσσεται στα πλαίσια του έργου “Αριστεία II”. Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος “Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση” και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και εθνικούς πόρους.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
Τμήμα Ψυχολογίας

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

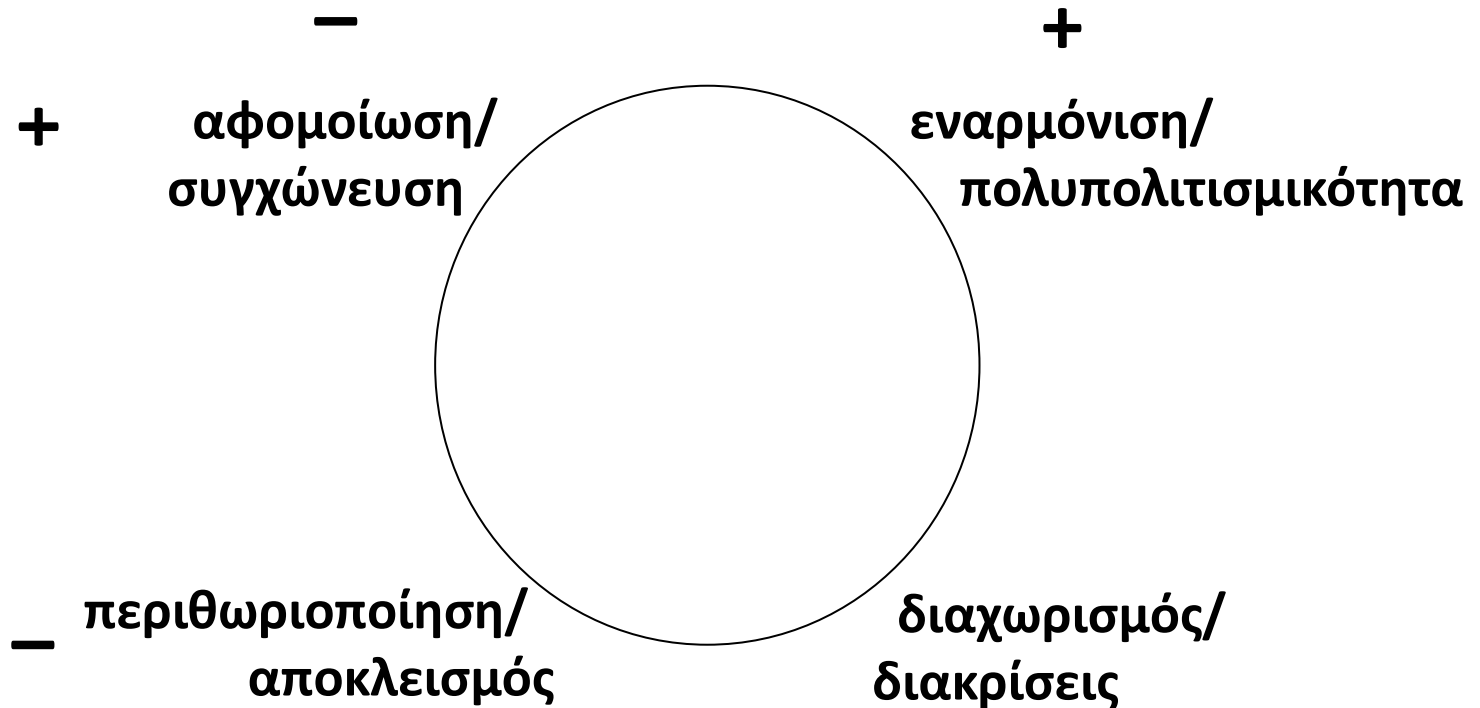
Βασικές έννοιες

- **Επιπολιτισμοποίηση:** οι αμοιβαίες μεταβολές που προκύπτουν όταν άτομα ή ομάδες από διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο έρχονται σε άμεση και διαρκή επαφή (βλ. Redfield, Linton, & Herskovits, 1936).

Στρατηγικές επιπολιτισμοποίησης (Berry, 1997, 2006)

Διατήρηση εθνοπολιτισμικής ταυτότητας
(εθνοτικός προσανατολισμός)

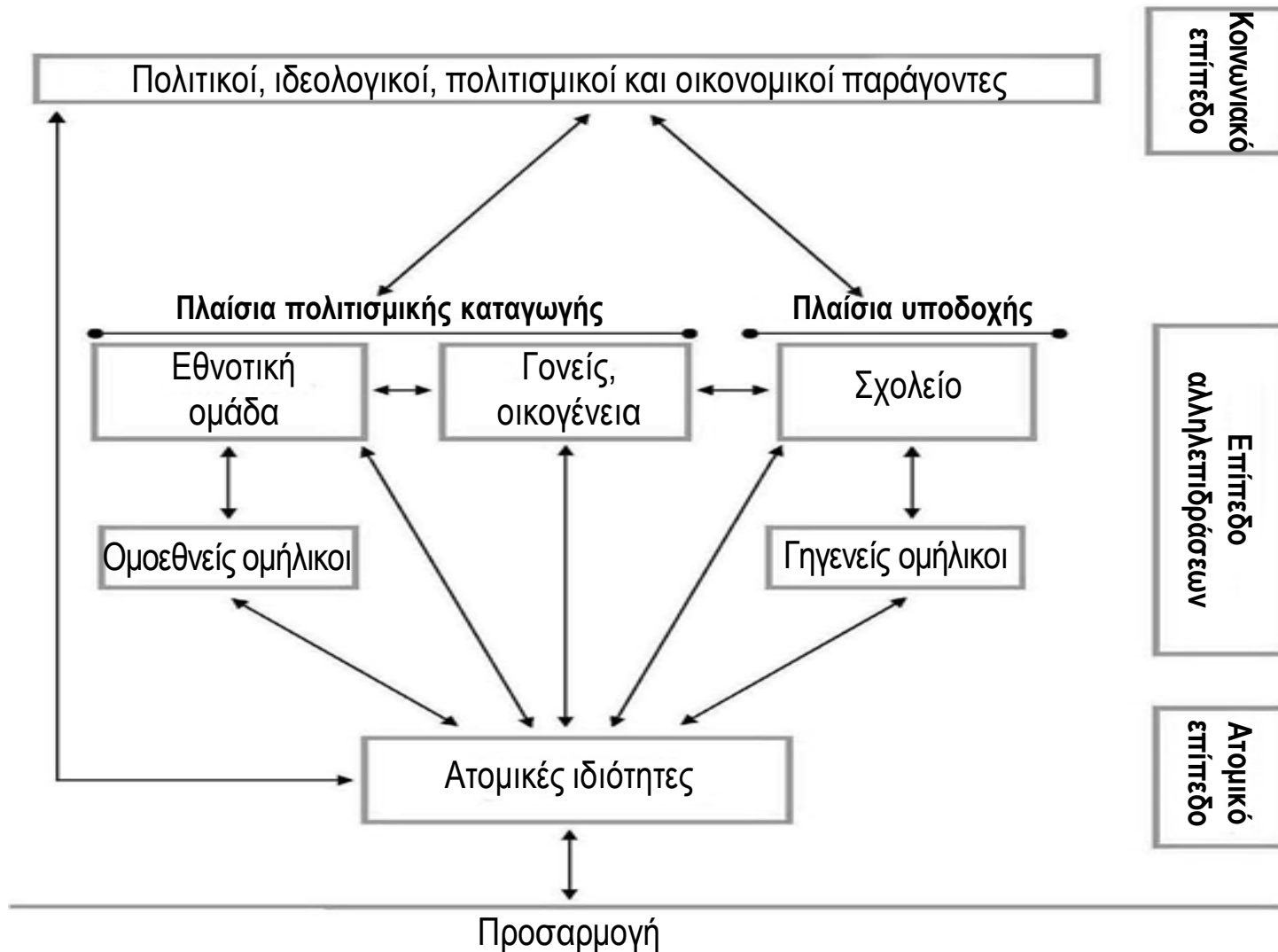
Σχέσεις την ευρύτερη κοινωνία
(εθνικός προσανατολισμός)

Βασικές έννοιες

- **Επιπολιτισμοποίηση:** οι αμοιβαίες μεταβολές που προκύπτουν όταν άτομα ή ομάδες από διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο έρχονται σε άμεση και διαρκή επαφή (βλ. Redfield, Linton, & Herskovits, 1936).
- **Έφηβοι μετανάστες:** η 'διπλή πρόκληση' της ανάπτυξης και της επιπολιτισμοποίησης (Orpedal, 2006).

Ένα συνθετικό μοντέλο της προσαρμογής εφήβων μεταναστών (Motti-Stefanidi et al., 2012)

Βασικές έννοιες

- **Επιπολιτισμοποίηση:** οι αμοιβαίες μεταβολές που προκύπτουν όταν άτομα ή ομάδες από διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο έρχονται σε άμεση και διαρκή επαφή (βλ. Redfield, Linton, & Herskovits, 1936).
- **Έφηβοι μετανάστες:** η 'διπλή πρόκληση' των στόχων της ανάπτυξης και της επιπολιτισμοποίησης.
- **Οικονομική κρίση:** υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου, η οποία δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί χωρίς εκτενή αναδιαχείριση των περιορισμένων πόρων (βλ. Lundberg & Wuermli, 2012).

Επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα

- Η ανεργία άγγιξε το 27,8% στον γενικό πληθυσμό και το 61%(!) στους νέους έως 25 ετών (Α' τρίμηνο 2014).
- Τα ποσοστά της φτώχειας, από τα χειρότερα διεθνώς, φτάνουν το 23,1% στο γενικό πληθυσμό και το 26,5% μεταξύ των παιδιών (Τσέλλου, Καζάκος, Ρηγίνος, & Λιαργκόβας, 2014).
- Αύξηση των ποσοστών της κατάθλιψης, των αυτοκτονιών και της παιδικής θνησιμότητας, ακόμα και επανεμφάνιση εξαφανισμένων ασθενειών (Kentikelenis et al., 2014).
- Μεσοσταθμική περικοπή της δημόσιας δαπάνης για την παιδεία έως 47% μεταξύ 2009-2016. Η Ελλάδα μεταξύ των 10 κορυφαίων χωρών παγκοσμίως στη μετανάστευση αποφοίτων ΑΕΙ (World Bank, 2011).

Η οικονομική κρίση ως απειλή στην εφηβεία

- Η οικονομική κρίση ίσως οδηγήσει σε σχολική διαρροή για λόγους βιοπορισμού (Seligson & Zechmeister, 2010)...
- ...ωστόσο οι έφηβοι και οι νέοι πλήττονται ιδιαίτερα από την ανεργία, εντάσσονται σε πιο “ευέλικτες” εργασιακές συνθήκες, είτε αντιμετωπίζουν μακροπρόθεσμα πιο δυσμενείς εργασιακές επιπτώσεις (βλ. Lundberg & Wuermli, 2012).
- Η οικονομική υποβάθμιση της οικογένειας έχει συνδεθεί, μεταξύ άλλων, με προβλήματα ψυχικής υγείας των εφήβων, τάση προς ριψοκίνδυνες αποφάσεις, ακόμα και υποβάθμιση της σωματικής τους υγείας (βλ. Crockett & Silbereisen, 2000).

Βασικές έννοιες

- **Επιπολιτισμοποίηση:** οι αμοιβαίες μεταβολές που προκύπτουν όταν άτομα ή ομάδες από διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο έρχονται σε άμεση και διαρκή επαφή (βλ. Redfield, Linton, & Herskovits, 1936).
- **Έφηβοι μετανάστες:** η 'διπλή πρόκληση' των στόχων της ανάπτυξης και της επιπολιτισμοποίησης.
- **Οικονομική κρίση:** υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου, η οποία δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί χωρίς εκτενή αναδιαχείριση των περιορισμένων πόρων (βλ. Lundberg & Wuermli, 2012).
- **Προσλαμβανόμενη διάκριση:** η αντίληψη ενός ατόμου ότι γίνεται στόχος υποτιμητικών σχολίων ή συμπεριφορών λόγω της αρνητικής αξιολόγησης που αποδίδεται σε μια όψη της ταυτότητάς του (βλ. Παυλόπουλος, 2006).

Η προσλαμβανόμενη διάκριση ως απειλή για τους μετανάστες εφήβους

- Έρευνα με εφήβους μετανάστες σε 13 χώρες διαπίστωσε ότι η προσλαμβανόμενη διάκριση υποσκάπτει τόσο την ψυχολογική, όσο και την κοινωνικοπολιτισμική τους προσαρμογή (Berry, Phinney, Sam, & Vedder, 2006).
- Στην ελληνική πραγματικότητα, βρέθηκε ότι η προσλαμβανόμενη διάκριση επιβαρύνει περαιτέρω τη σχολική προσαρμογή εφήβων από την Αλβανία που ήδη αντιμετωπίζουν αυξημένη αντιξοότητα (Pavlopoulos et al., 2006).
- Πολυεπίπεδη διαχρονική έρευνα (Motti-Stefanidi & Asendorpf, 2012) έδειξε ότι ορισμένες ατομικές ιδιότητες ίσως λειτουργούν προστατευτικά, ώστε οι μετανάστες έφηβοι να μη «μεταφέρουν» τη διάκριση από την εθνοτική ομάδα στον εαυτό τους.

Στοιχεία μιας πολυπολιτισμικής μεταναστευτικής πολιτικής (προσαρμογή από Berry, 1984)

Η ‘διπλή απειλή’ της οικονομικής κρίσης και της προσλαμβανόμενης διάκρισης στις διομαδικές σχέσεις

- *Υπόθεση της πολυπολιτισμικότητας.* Οι διακρίσεις σε βάρος των μεταναστών ως αντίδραση στη ‘ρεαλιστική’ απειλή που θέτει η οικονομική ύφεση (Stephan et al., 1999).
- *Υπόθεση της επαφής.* Η άνιση κατανομή των επιπτώσεων της κρίσης διαμορφώνει μια ιεραρχία ‘ανώτερων’ έναντι ‘κατώτερων’ ομάδων (Sidanius & Pratto, 1999), είτε προκαλεί αίσθημα σχετικής αποστέρησης αναφορικά με τους διαθέσιμους πόρους (Walker & Smith, 2002), υποσκάπτοντας τη διομαδική επαφή.
- *Υπόθεση της εναρμόνισης.* Η απειλή υποτίμησης της ταυτότητας αυξάνει την ταύτιση με την εθνοτική εσω-ομάδα και μειώνει τις σχέσεις με εξω-ομάδες για λόγους προστασίας της αυτοεκτίμησης (Jasinskaja-Lahti, Liebkind, & Solheim, 2009).

Ερευνητικά ερωτήματα

- Ποιες είναι οι διεργασίες επιπολιτισμοποίησης των μεταναστών εφήβων; Πώς διαχειρίζονται τις σχέσεις με την εθνοτική εσωομάδα και με τους Έλληνες συνομηλίκους;
- Πώς διαμορφώνονται οι πολιτισμικοί προσανατολισμοί των μεταναστών εφήβων, σε σχέση με την οικονομική υποβάθμιση και την προσλαμβανόμενη διάκριση που βιώνουν;
- Ποιες είναι οι επιπτώσεις των πολιτισμικών προσανατολισμών των μεταναστών εφήβων στη σχολική προσαρμογή και στην ψυχολογική τους επάρκεια;

Συμμετέχοντες (14 Γυμνάσια, N=764)

		T1	T2	T1+T2
Χώρα καταγωγής	Αλβανία	315	315	263
	Πρώην ΕΣΣΔ	116	117	102
	Άλλη χώρα	139	107	90
	Μικτή καταγωγή	96	100	86
Χώρα γέννησης	Χώρα καταγωγής	150	121	104
	Ελλάδα	516	518	437
Φύλο	Αγόρια	353	343	284
	Κορίτσια	313	296	257
Σύνολο	N	666	639	541
	Μ.Ο. ηλικίας	12.7	13.7	

Συμμετέχοντες (14 Γυμνάσια, 64% των μαθητών)

		T1	T2	T1+T2
Χώρα καταγωγής	Αλβανία	47.3	49.3	48.6
	Πρώην ΕΣΣΔ	17.4	18.3	18.9
	Άλλη χώρα	20.9	16.7	16.6
	Μικτή καταγωγή	14.4	15.6	15.9
Χώρα γέννησης	Χώρα καταγωγής	22.5	18.9	19.2
	Ελλάδα	77.5	66.8	66.4
Φύλο	Αγόρια	53.0	53.7	52.5
	Κορίτσια	47.0	46.3	47.5
Σύνολο	%	63.5	62.3	61.4
	Μ.Ο. ηλικίας	12.7	13.7	

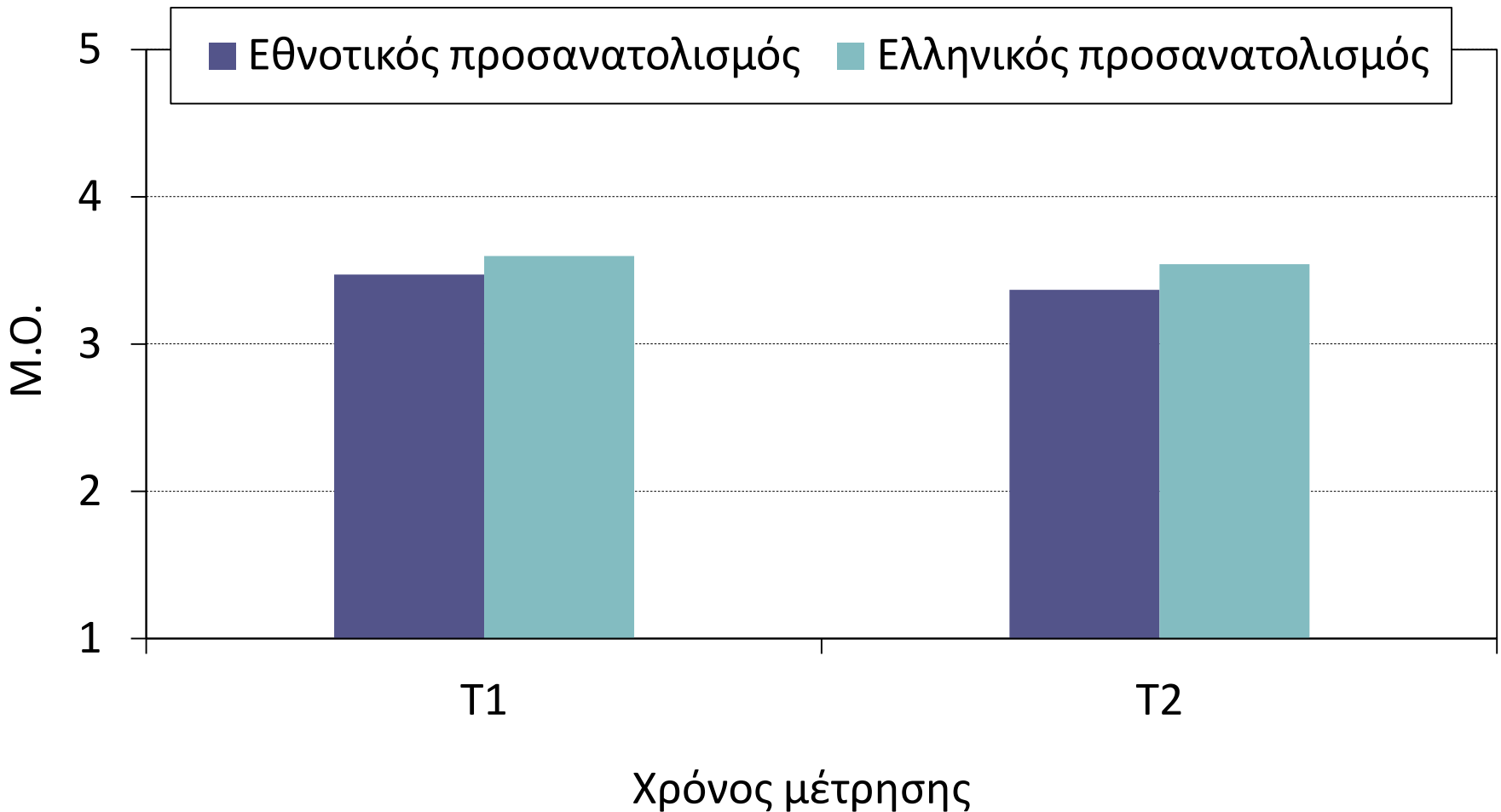
Μετρήσεις

- **Κλίμακα Επιπολιτισμοποίησης** (Nguyen & Von Eye, 2002)
 - ☞ Ελληνικός προσανατολισμός (11 προτ., 5/θμια κλίμακα, $\alpha=0.88$)
 - ☞ Εθνοτικός προσανατολισμός (11 προτ., 5/θμια κλίμακα, $\alpha=0.89$)
 - “οι πιο πολλοί από τους κοντινούς μου φίλους είναι...”*
 - “θα ήθελα να κρατήσω/ακολουθήσω τον τρόπο ζωής...”*
- **Προσλαμβανόμενη διάκριση** (AStRA. βλ. Pavlopoulos et al., 2006, 4 προτ., 5/θμια κλίμακα, $\alpha=0.82$)
 - “αισθάνεσαι ότι αδικείσαι λόγω της εθνικής σου προέλευσης”*
- **Οικονομική υποβάθμιση** (EHQ. Lempers, Clark-Lempers, & Simons, 1989. 10 προτ., 4/θμια κλίμακα, $\alpha=0.80$)
 - “η οικογένειά σου μείωσε τις εξόδους και τα έξοδα για διασκέδαση”*

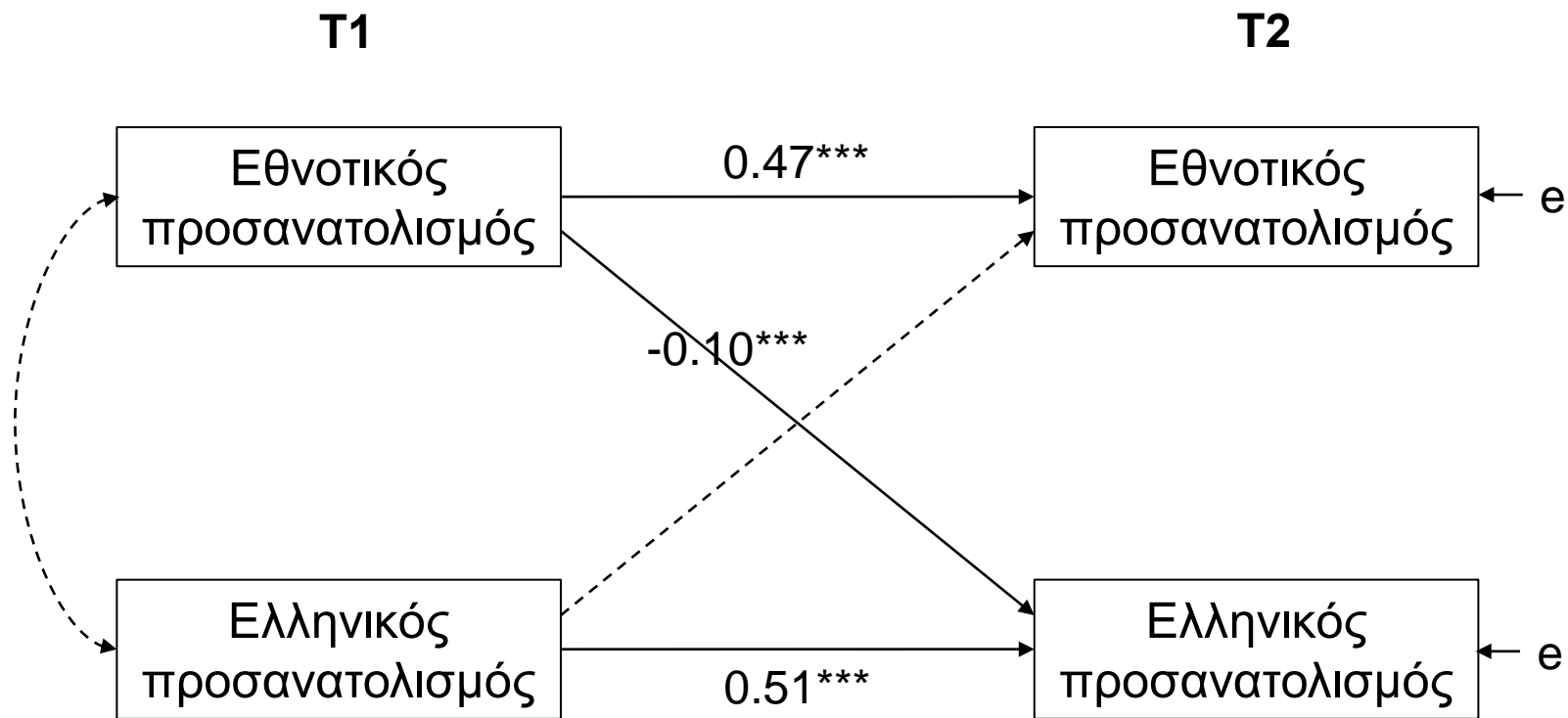
Μετρήσεις

- **Σχολική βαθμολογία** (μ.ό. 5 μαθημάτων, $\alpha=0.94$)
- **Αδικαιολόγητες σχολικές απουσίες** (σχολικά αρχεία)
- **Σχεσιακή ταυτότητα** (U-MICS. Crocetti, Rubini, & Meeus, 2008)
 - ☞ Δέσμευση (5 προτ., 5/θμια κλίμακα, $\alpha=0.87$)
“η σχέση με τον κολλητό μου, μου δίνει ασφάλεια για το μέλλον”
- **Προσδοκίες αυτοαποτελεσματικότητας** (Bandura et al., 1996, βλ. Μόττη-Στεφανίδη & συν., 2005, 25 προτ., 7/θμια κλίμ., $\alpha=0.89$)
“πόσο καλά μπορείς να υποστηρίζεις τις απόψεις σου;”
- **Αυτοεκτίμηση** (Rosengerg, 1965, 10 προτ., 5/θμια κλίμ., $\alpha=0.81$)
“γενικά, είμαι ικανοποιημένος/η με τον εαυτό μου”

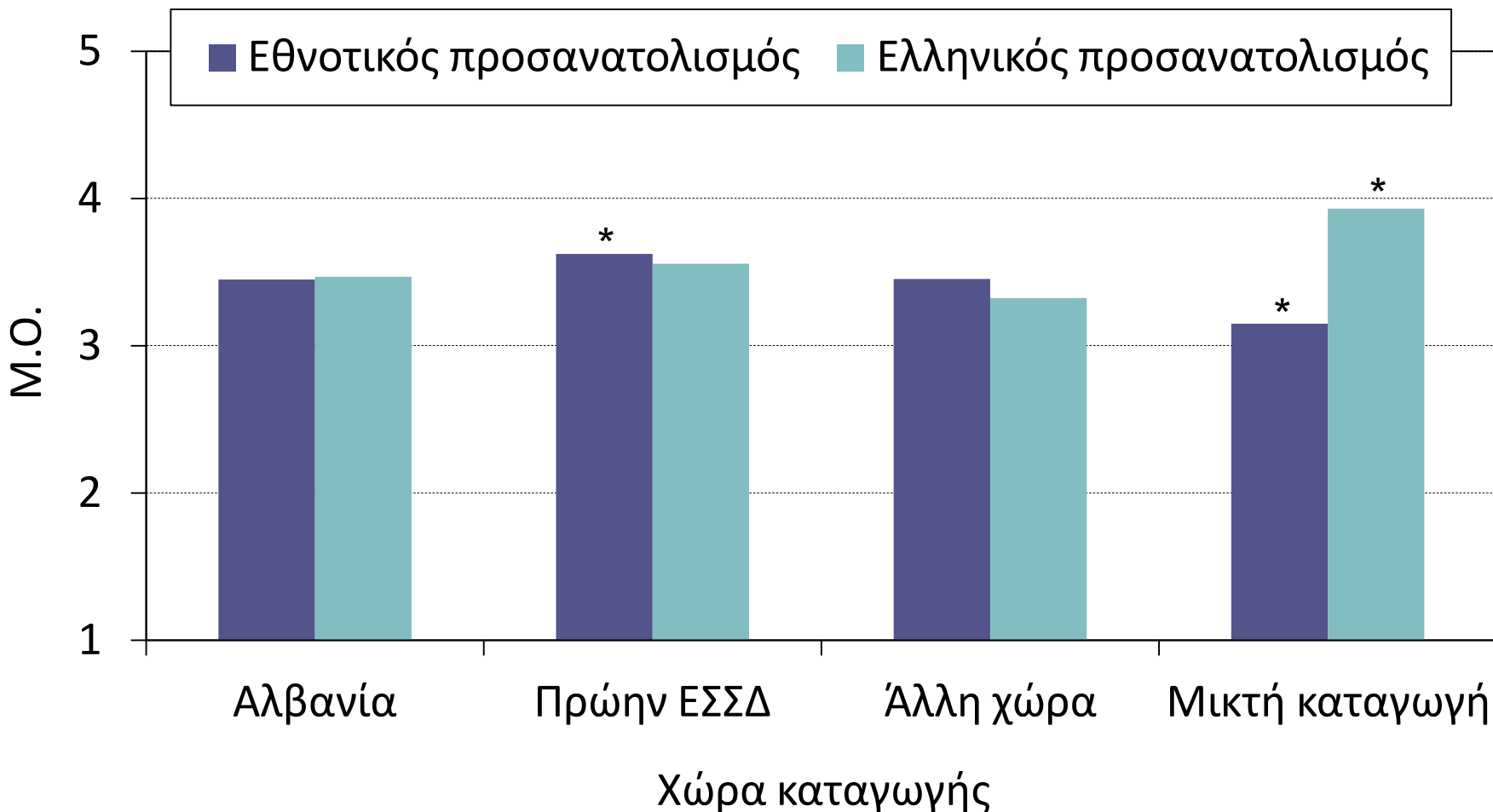
1. Πολιτισμικοί προσανατολισμοί των μεταναστών εφήβων: Σύγκριση μεταξύ δύο χρόνων μέτρησης

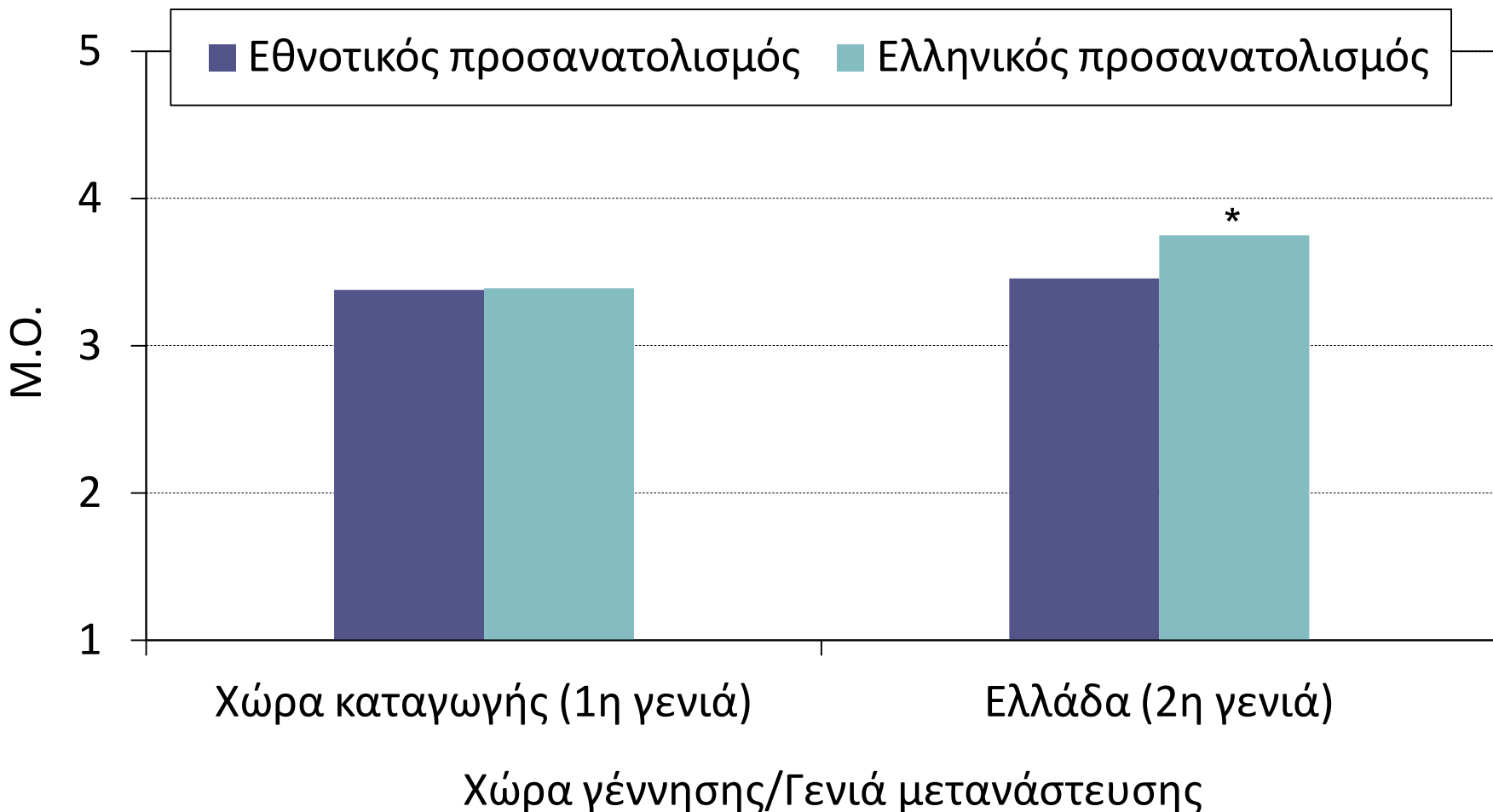
Διαχρονική συσχέτιση των πολιτισμικών προσανατολισμών των μεταναστών εφήβων

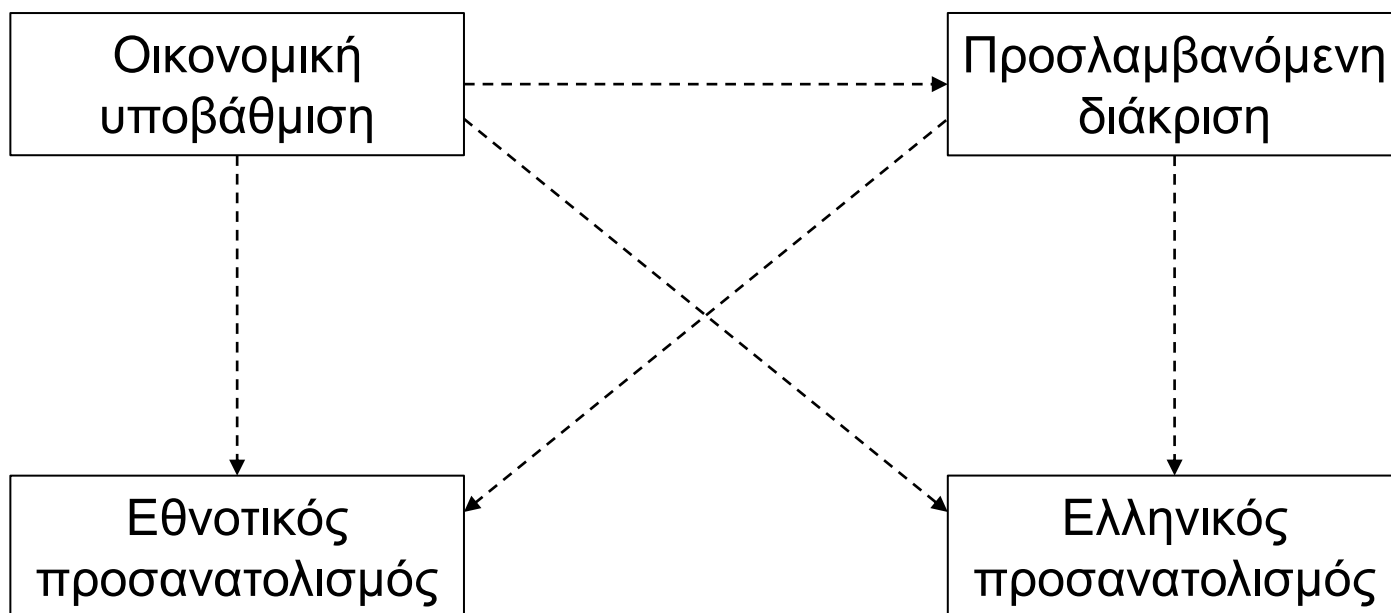
Πολιτισμικοί προσανατολισμοί των μεταναστών εφήβων ως προς τη χώρα καταγωγής

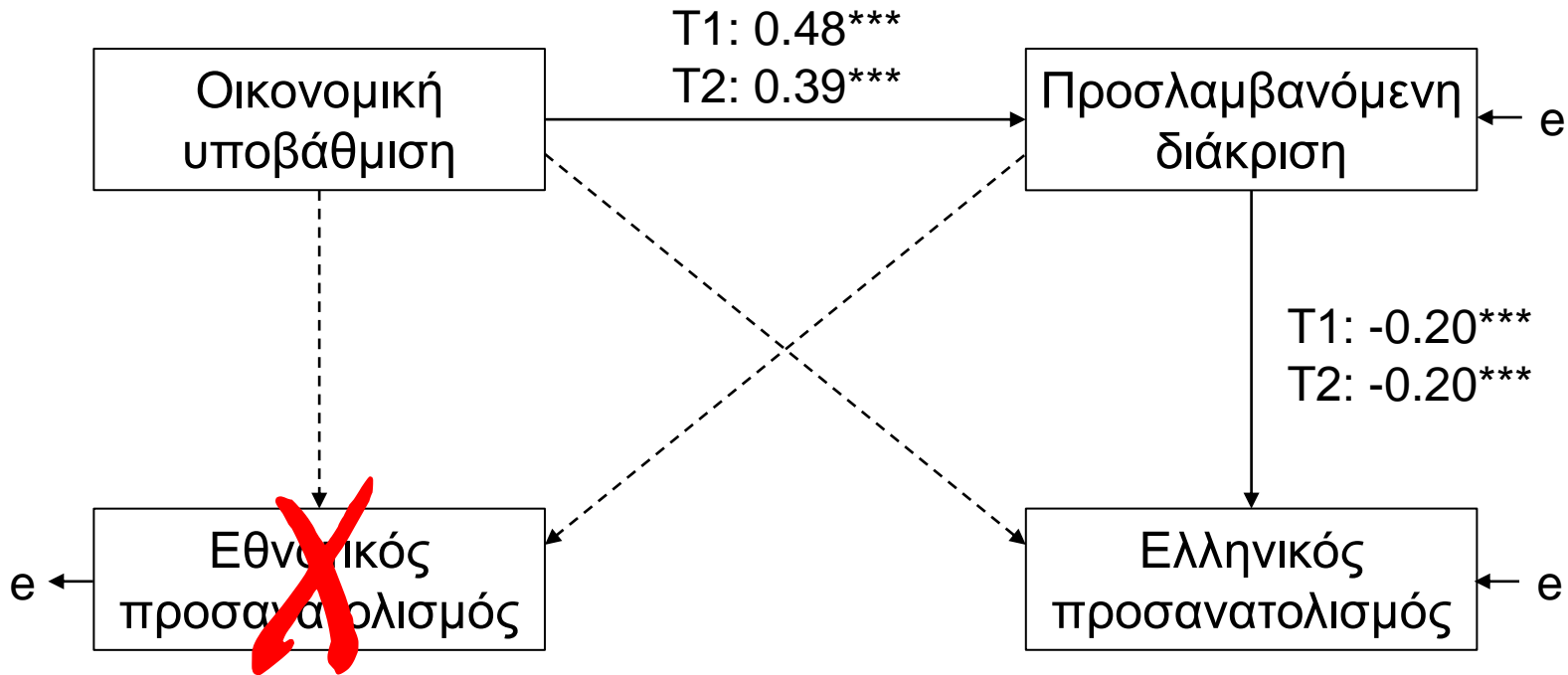
Πολιτισμικοί προσανατολισμοί των μεταναστών εφήβων ως προς τη χώρα γέννησης/γενιά

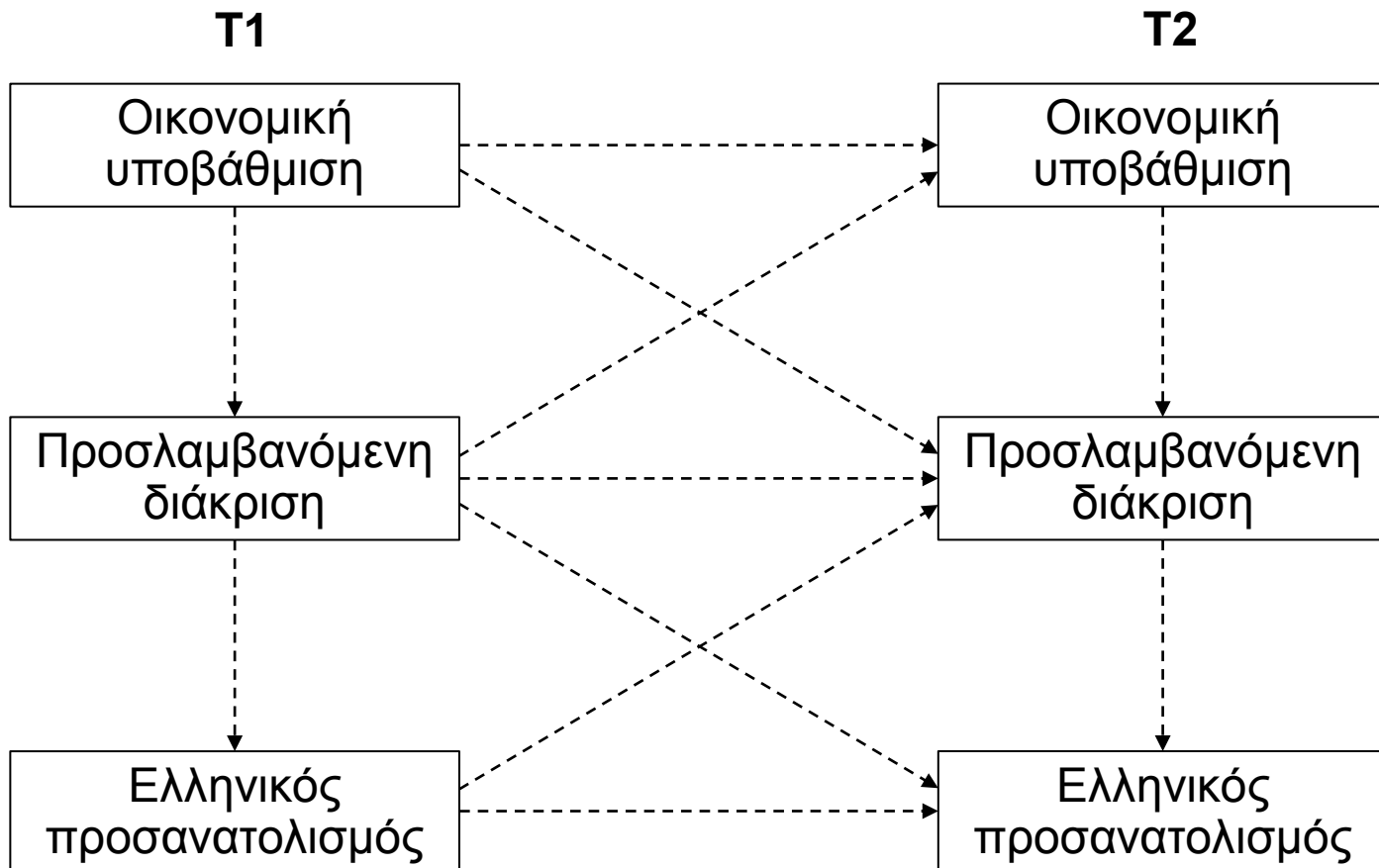
2. Οικονομική υποβάθμιση, προσλαμβανόμενη διάκριση και πολιτισμικοί προσανατολισμοί των μεταναστών εφήβων: θεωρητικό μοντέλο

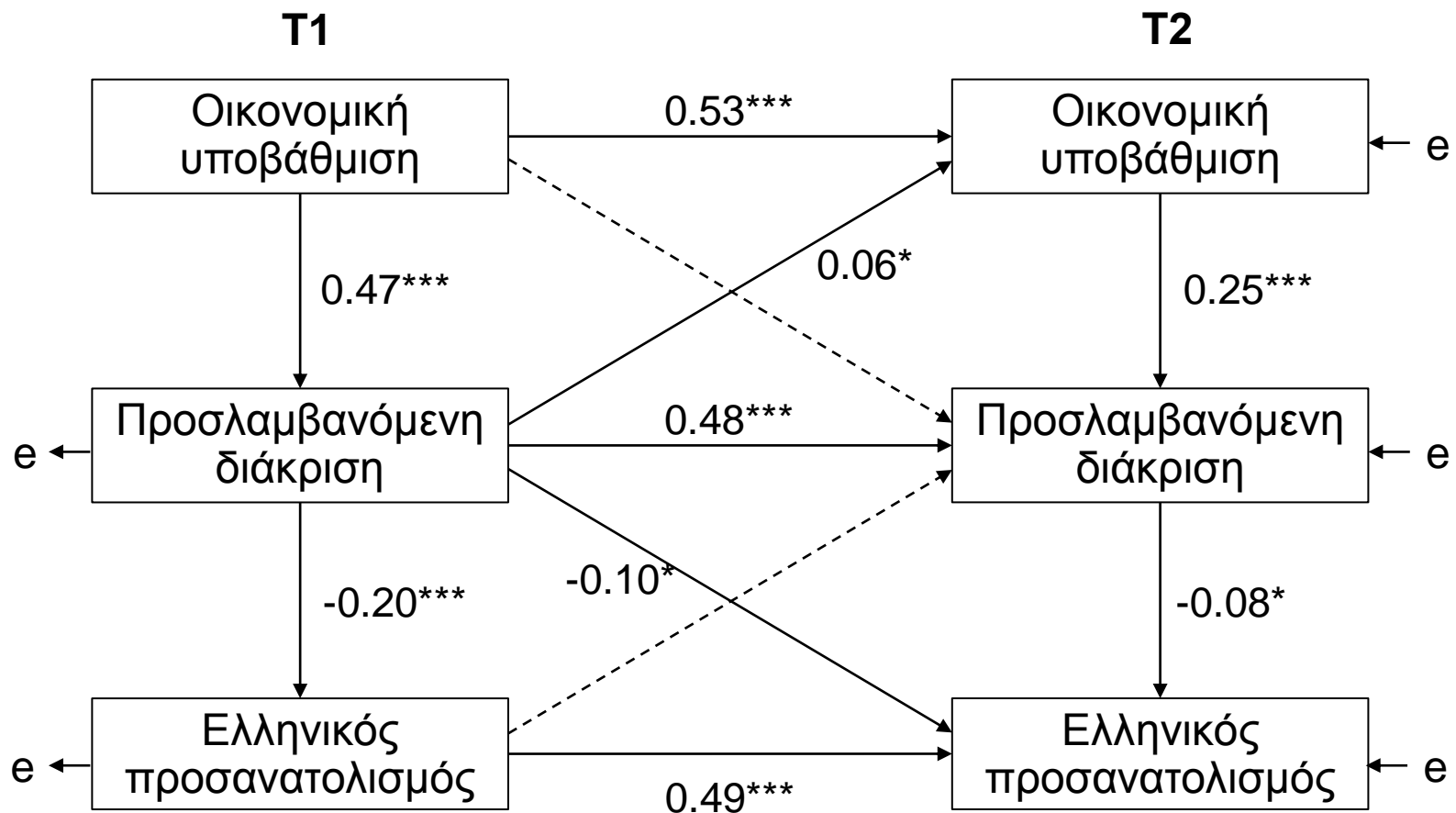
Οικονομική υποβάθμιση, προσλαμβανόμενη διάκριση και πολιτισμικοί προσανατολισμοί των μεταναστών εφήβων: εμπειρικό μοντέλο

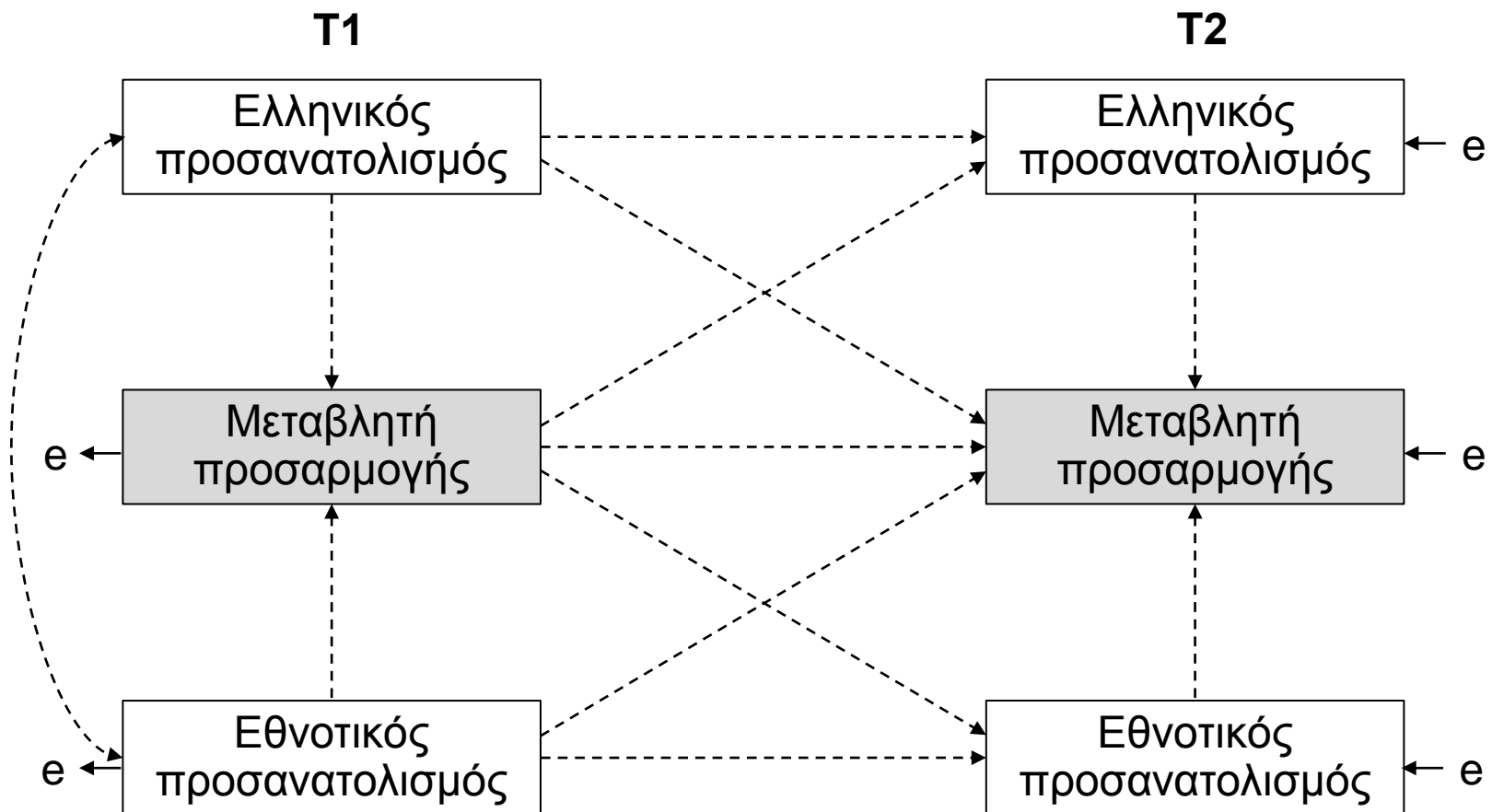
Διαχρονική συσχέτιση οικονομικής υποβάθμισης, προσλαμβανόμενης διάκρισης και ελληνικού προσανατολισμού

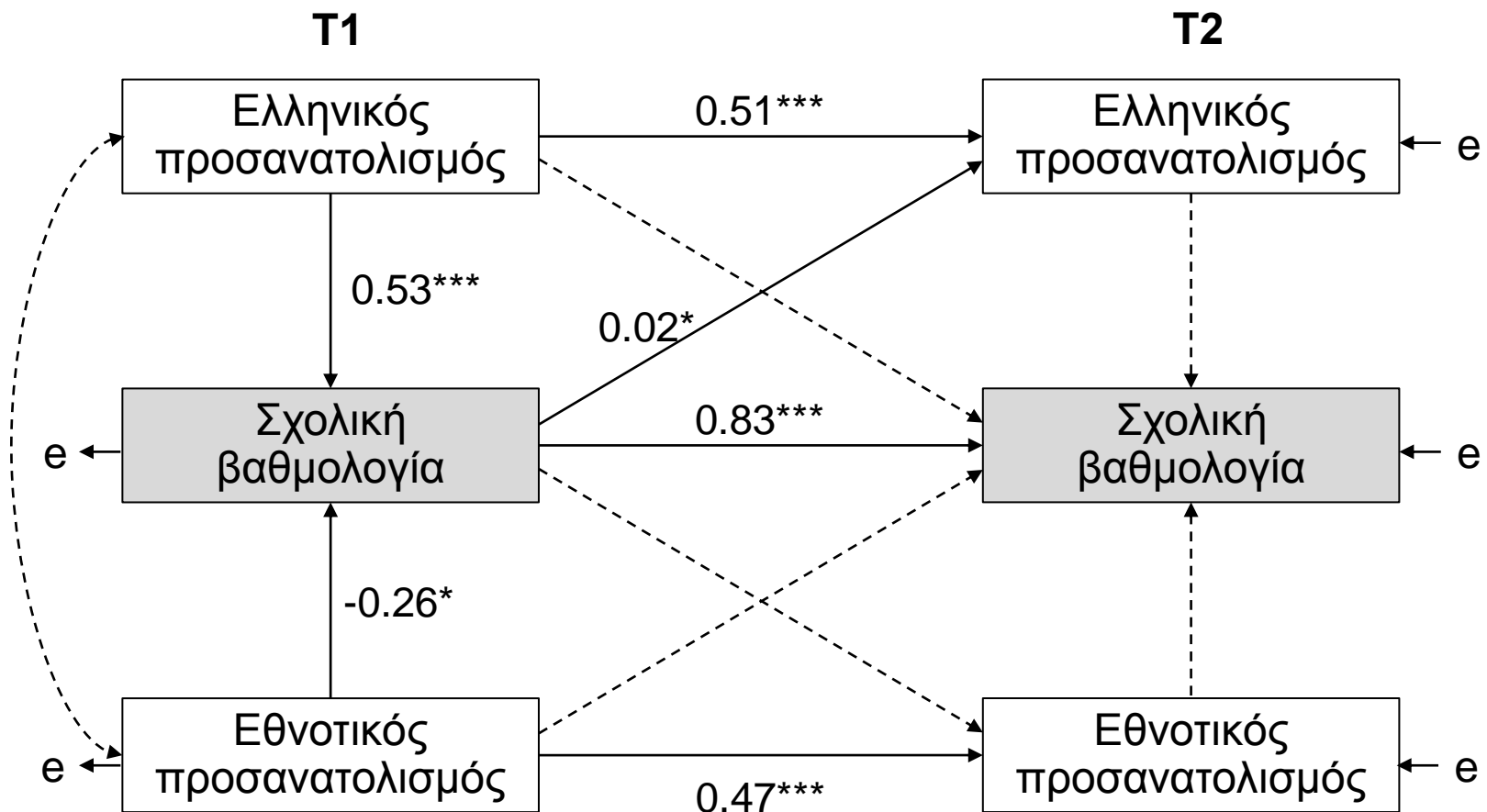
Διαχρονική συσχέτιση οικονομικής υποβάθμισης, προσλαμβανόμενης διάκρισης και ελληνικού προσανατολισμού: ένα μοντέλο αμοιβαιότητας

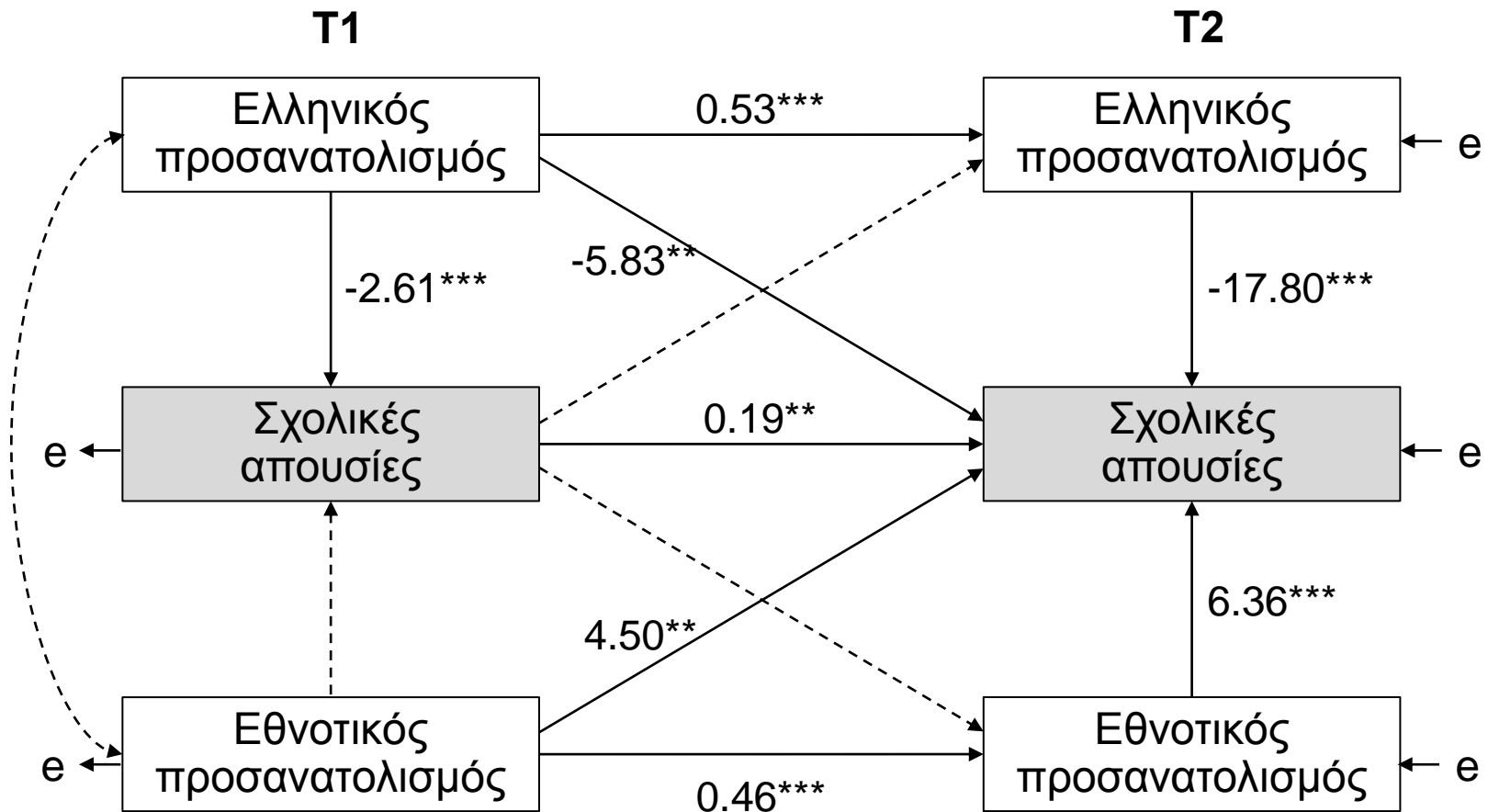
3. Μοντέλο διαχρονικής συσχέτισης των πολιτισμικών προσανατολισμών με την προσαρμογή

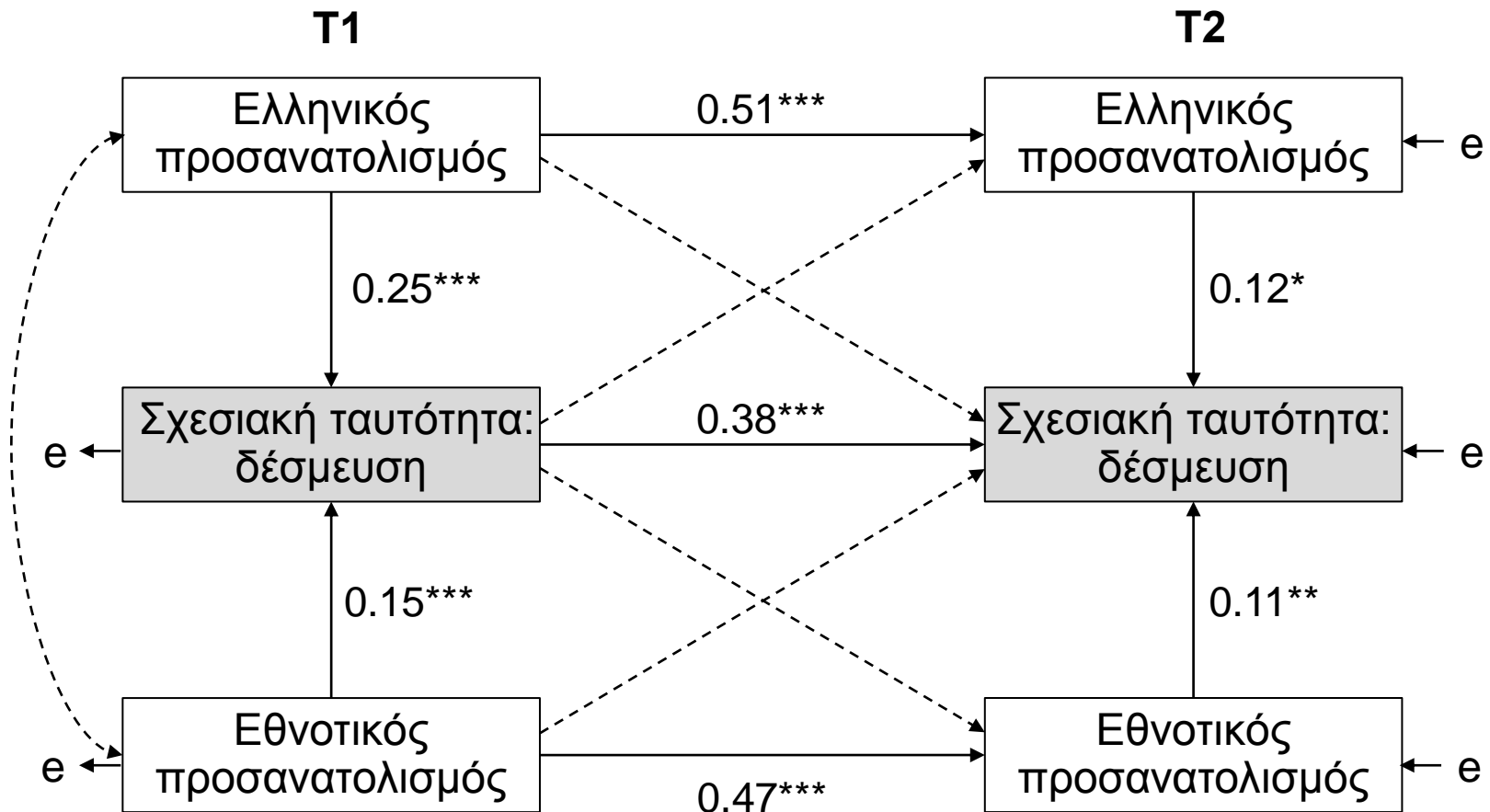
Διαχρονική συσχέτιση των πολιτισμικών προσανατολισμών με τη σχολική βαθμολογία

Διαχρονική συσχέτιση των πολιτισμικών προσανατολισμών με τις σχολικές απουσίες

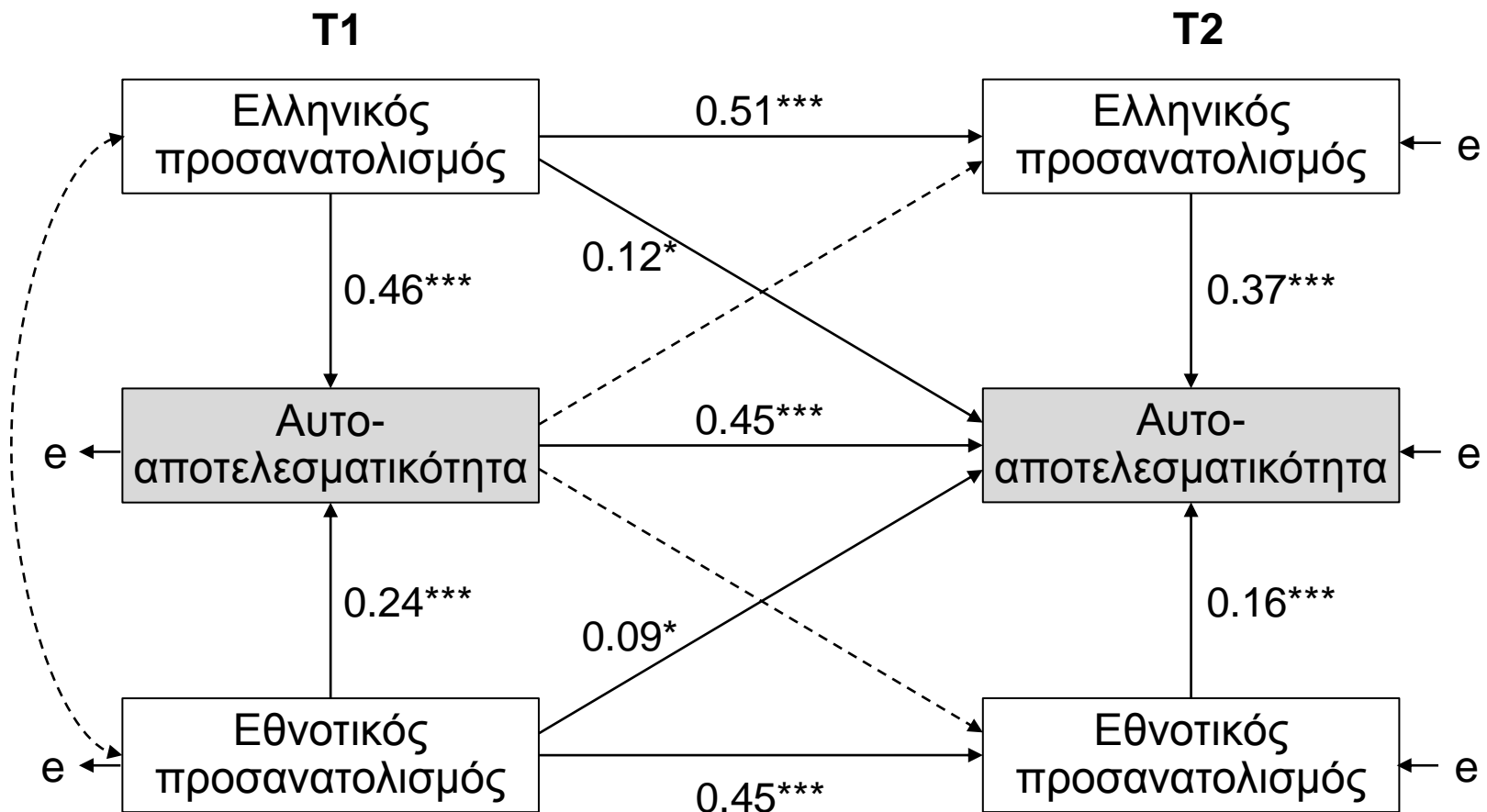
Διαχρονική συσχέτιση των πολιτισμικών προσανατολισμών με τη σχεσιακή ταυτότητα

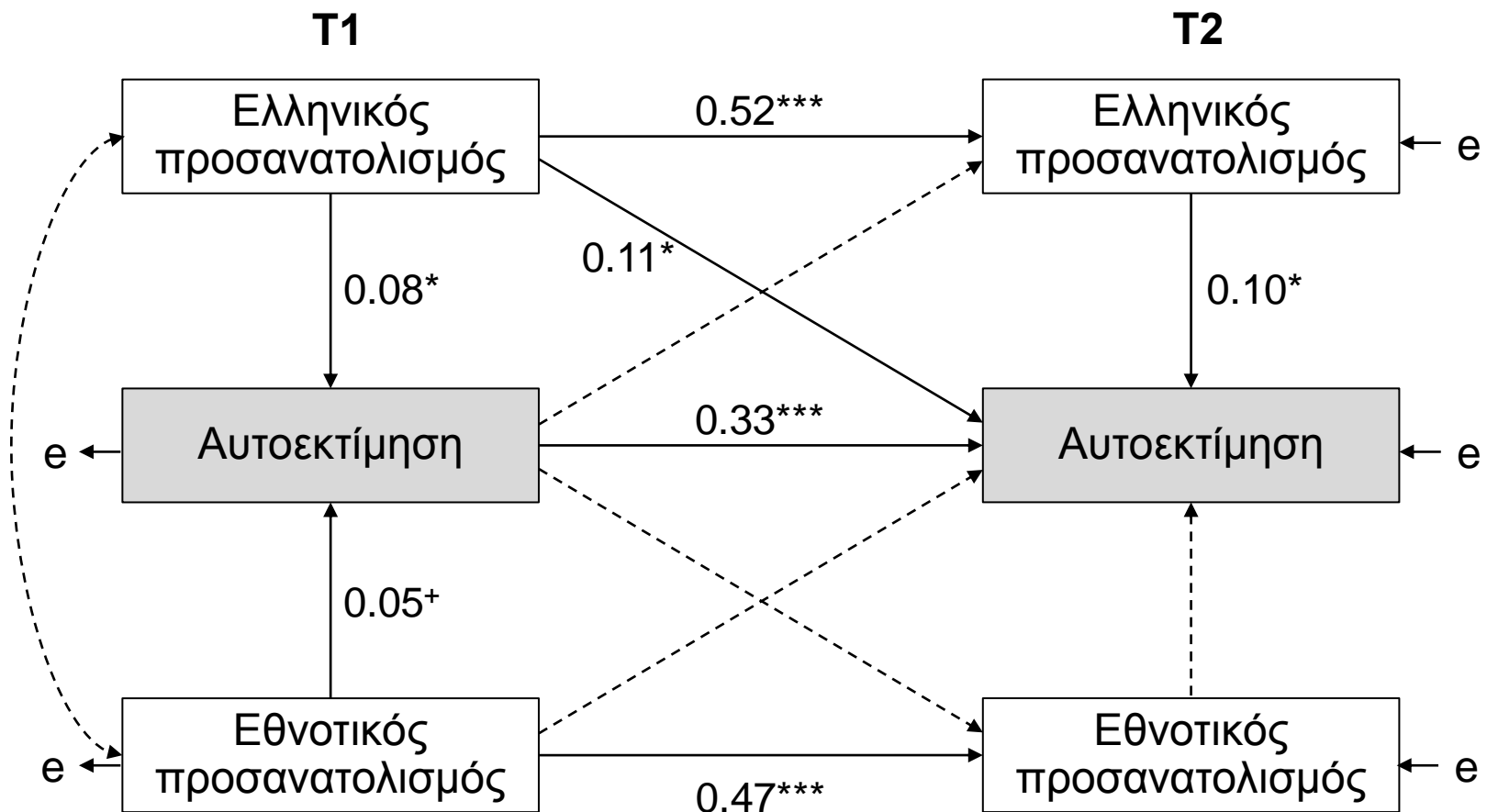
$\chi^2(3)=19.04, p<0.001, \chi^2/df=6.35, CFI=0.964, RMSEA=0.084$

* $p<0.05$. ** $p<0.01$. *** $p<0.001$

Διαχρονική συσχέτιση των πολιτισμικών προσανατολισμών με την αυτοαποτελεσματικότητα

Διαχρονική συσχέτιση των πολιτισμικών προσανατολισμών με την αυτοεκτίμηση

$\chi^2(3)=18.53, p<0.001, \chi^2/df=6.18, CFI=0.956, RMSEA=0.082$

+ $p<0.10$. * $p<0.05$. *** $p<0.001$

Συσχέτιση των πολιτισμικών προσανατολισμών με την προσαρμογή των μεταναστών εφήβων: σύνοψη

Μεταβλητές προσαρμογής	Συγχρονική πρόβλεψη	Διαχρονική αιτιότητα	Αντίστροφη αιτιότητα	Αμοιβαιότητα
Βαθμοί	+ΕΛΛ (T1) -ΕΘΝ (T1)		+ΕΛΛ	
Απουσίες	-ΕΛΛ (T1+T2) +ΕΘΝ (T2)	-ΕΛΛ +ΕΘΝ		
Σχεσιακή ταυτότητα: δέσμευση	+ΕΛΛ (T1+T2) +ΕΘΝ (T1+T2)			
Αυτοαποτελεσματικότητα	+ΕΛΛ (T1+T2) +ΕΘΝ (T1+T2)	+ΕΛΛ +ΕΘΝ		
Αυτοεκτίμηση	+ΕΛΛ (T1+T2) +ΕΘΝ (T1)	+ΕΛΛ		

ΑΦΟΜΟΙΩΣΗ
vs.
ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΣ

ΕΝΑΡΜΟΝΙΣΗ

Συμπεράσματα

- Η ποσοστιαία αναλογία των μεταναστών μαθητών και το προφίλ των δημογραφικών χαρακτηριστικών τους συνθέτουν μια νέα, δυναμική πραγματικότητα που οφείλει να συνεκτιμήσει ένας σχεδιασμός πολιτικής.
- Οι πολιτισμικοί προσανατολισμοί των μεταναστών εφήβων εμφανίζονται ισορροπημένοι μεταξύ της εθνοτικής ομάδας και της χώρας υποδοχής, παραπέμποντας σαφώς στη στρατηγική της εναρμόνισης (Berry, 1997, 2006).
- Οι πολιτισμικοί προσανατολισμοί παραμένουν σχετικά σταθεροί διαχρονικά. Ο εθνοτικός προσανατολισμός τείνει να προβλέπει τον ελληνικό, παρά το αντίθετο – ίσως εξαιτίας της πιο ισχυρής σχέσης του με την εθνοτική ταυτότητα των μεταναστών εφήβων (Παυλόπουλος, Μπεζεβέγκης, & Γεωργαντή, 2012).

Συμπεράσματα

- Η ‘διπλή απειλή’ υποτίμησης της ταυτότητας συνδέεται με την επιπολιτισμοποίηση των μεταναστών εφήβων, αν και μόνο όσον αφορά τις σχέσεις με τους γηγενείς.
- Η οικονομική δυσπραγία της οικογένειας καταλήγει στο να υποσκάπτει τον ελληνικό προσανατολισμό δια μέσου της προσλαμβανόμενης διάκρισης...
- ...η οποία συνιστά ‘διπλά αρνητικό’ προγνωστικό παράγοντα του ελληνικού προσανατολισμού και της οικονομικής υποβάθμισης.
- ☞ Η απόδοση στους μετανάστες του ρόλου του εξιλαστήριου θύματος στην κρίση (βλ. GMG & UNESCO, 2009) οδηγεί σε διακρίσεις που υπονομεύουν μελλοντικά την εργασιακή τους προοπτική (Eurobarometer, 2012).

Συμπεράσματα

- Ο ελληνικός και ο εθνοτικός προσανατολισμός προβλέπουν ανεξάρτητα την προσαρμογή των μεταναστών εφήβων:
 - ☞ Η απόκριση στο δίλημμα 'αφομοίωση ή διαχωρισμός' είναι πιο κρίσιμη για τη σχολική επάρκεια, ίσως και λόγω του αφομοιωτικού χαρακτήρα του ελληνικού σχολείου (βλ. Παυλόπουλος & συν., 2009)...
 - ☞ ...ενώ υψηλά επίπεδα των δύο πολιτισμικών προσανατολισμών συγχρόνως φαίνεται ότι συνδέονται με ευνοϊκή αξιολόγηση όψεων του εαυτού που απορρέουν από τις διομαδικές σχέσεις, όπως η δέσμευση στη σχεσιακή ταυτότητα και η διαμόρφωση θετικής αυτοεικόνας (Tajfel & Turner, 1986).

Προοπτικές

- Από πού προέρχεται ο εθνοτικός προσανατολισμός; Ανάγκη για μελέτη επιπλέον προσδιοριστικών παραγόντων της ταύτισης με την ομάδα των συμπατριωτών.
- Σε ποιο βαθμό η προσλαμβανόμενη διάκριση ανταποκρίνεται σε πραγματικά περιστατικά διακρίσεων; Ανάγκη για τη μελέτη των στάσεων των γηγενών μαθητών.
- Τι μπορεί να εξηγήσει τη 'μετάφραση' της οικονομικής κρίσης σε προσλαμβανόμενη διάκριση; Ανάγκη για τη μελέτη μεταβλητών διαμεσολάβησης.
- Ποιος είναι ο ρόλος του πλαισίου στις παραπάνω συσχετίσεις; Ανάγκη για πολυεπίπεδη ανάλυση δεδομένων από το σχολικό και το οικογενειακό περιβάλλον.

Βιβλιογραφία

- Bandura, A., Barbarinelli, C., Caprara, G.V., & Pastorelli, C. (1996). Multifaceted impact of self-efficacy beliefs on academic functioning. *Child Development, 67*, 1206-1222.
- Berry, J. W. (1984). Multicultural policy in Canada: A social psychological analysis. *Canadian Journal of Behavioural Science, 16*, 353-370.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation and adaptation. *Applied Psychology: An International Review, 46*, 5-34.
- Berry, J. W. (2006). Contexts of acculturation. In D. L. Sam & J. W. Berry (Eds.), *The Cambridge handbook of acculturation psychology* (pp. 27-42). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Berry, J. W., Phinney, J. S., Sam, D. L., & Vedder, P. (2006). Immigrant youth: Acculturation, identity, and adaptation. *Applied Psychology: An International Review, 55*, 303–332. doi:10.1111/j.1464-0597.2006.00256.x
- Crockett, L., & Silbereisen, R. (Eds.). (2000). *Negotiating adolescence in times of social change*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Crocetti, E., Rubini, M., & Meeus, W. (2008). Capturing the dynamics of identity formation in various ethnic groups: Development and validation of a three-dimensional model. *Journal of Adolescence, 31*, 207-222.
- Eurobarometer (2012). *Discrimination in the EU in 2012: Special Eurobarometer 393*. Brussels: European Commission.
- Global Migration Group & UNESCO (2009). *Fact-sheet on the impact of the economic crisis on discrimination and xenophobia*. Available from https://www.gfmd.org/files/documents/gfmd_athens09_contr_unesco_factsheet_discrimination_and_xenophobia_en.pdf
- Jasinskaja-Lahti, I., Liebkind, K., & Solheim, E. (2009). To identify or not to identify? National disidentification as an alternative reaction to perceived ethnic discrimination. *Applied Psychology: An International Review, 58*, 105–128. doi:10.1111/j.1464-0597.2008.00384.x
- Kentikelenis, A., Karanikolos, M., Reeves, A., McKee, M., & Stuckler, D. (2014). Greece's health crisis: From austerity to denialism. *Lancet, 383*, 748–753. doi:10.1016/S0140-6736(13)62291-6
- Lempers, J. D., Clark-Lempers, D., & Simons, R. (1989). Economic hardship, parenting, and distress in adolescence. *Child Development, 60*(1), 25-39.

Βιβλιογραφία

- Lundberg, M., & Wuermli, A. (2012). *Children and youth in crisis: Protecting and promoting human development in times of economic shocks*. Washington, DC: The World Bank. DOI: 10.1596/978-0-8213-9547-9
- Motti-Stefanidi, F., & Asendorpf, J. (2012). Perceived discrimination of immigrant adolescents in Greece: How does group discrimination translate into personal discrimination? *European Psychologist*, 17, 93–104. doi:10.1027/1016-9040/a000116
- Motti-Stefanidi, F., Berry, J. W., Chrysochoou, X., Sam, D. L., & Phinney, J. (2012). *Positive immigrant youth adaptation in context: Developmental, acculturation, and social psychological perspectives*. In A. S. Masten, K. Liebkind, & D. Hernandez (Eds.), *Realizing the potential of immigrant youth* (pp. 117-158). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Μόττη-Στεφανίδη, Φ., Παυλόπουλος, Β., Τάκης, Ν., Ντάλλα, Μ., Παπαθανασίου, Α., & Masten, A. (2005). Ψυχική ανθεκτικότητα και προσδοκίες αυτοαποτελεσματικότητας: Μια μελέτη μεταναστών και παλινοστούτων εφήβων. *Ψυχολογία*, 12(3), 349-367.
- Nguyen, H., & Von Eye, A. (2002). The acculturation scale for Vietnamese adolescents: A bidimensional perspective. *International Journal of Behavioral Development*, 26, 202–213. doi:10.1080/01650250042000672.
- Oppedal, B. (2006). Development and acculturation. In D. L. Sam & J. W. Berry (Eds.), *The Cambridge handbook of acculturation psychology* (pp. 97-113). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Παυλόπουλος, Β. (2006). Κοινωνικός στιγματισμός: από τη σκοπιά του «θύτη» και του «θύματος». Στο Π. Κορδούτης & Β. Παυλόπουλος (Επιμ.), *Πεδία έρευνας στην Κοινωνική Ψυχολογία* (σελ. 126-145). Αθήνα: Ατραπός.
- Pavlopoulos, V. Motti-Stefanidi, F., Obradović, J., & Masten, A. (2006, May). *Perceived discrimination and school resilience: A study of Albanian and Pontic adolescents in Greece*. Paper presented at the 18th International Congress of the International Association for Cross-Cultural Psychology, Spetses, Greece.
- Παυλόπουλος, Β., Μπεζεβέγκης, Η., & Γεωργαντή, Κ. (2012). Εθνική ταυτότητα και ψυχολογική προσαρμογή εφήβων μεταναστών. Στο Α. Παπαστυλιανού (Επιμ.), *Διαπολιτισμικές διαδρομές: Παλινόστηση και ψυχοκοινωνική προσαρμογή* (σελ. 91-124). Αθήνα: Gutenberg.

Βιβλιογραφία

- Παυλόπουλος, Β., Ντάλλα, Μ., Καλογήρου, Σ., Θεοδώρου, Ρ., Μαρκούση, Δ., & Μόττη-Στεφανίδη, Φ. (2009). Επιπολιτισμός και προσαρμογή μεταναστών εφήβων στο σχολικό πλαίσιο. *Ψυχολογία*, 16(3), 400-421.
- Redfield, R., Linton, R., & Herskovits, M. J. (1936). Memorandum for the study of acculturation. *American Anthropologist*, 38, 149-152.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Seligson, M., & Zechmeister, E. (2010). *Americas Barometer Insights 2010*, No 53. LAPOP group at Vanderbilt University, Nashville, TN, USA.
- Sidanius, J., & Pratto, F. (1999). *Social dominance: An intergroup theory of social hierarchy and oppression*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Stephan, W. G., Ybarra, O., & Bachman, G. (1999). Prejudice toward immigrants: An integrated threat theory. *Journal of Applied Social Psychology*, 29, 2221–2237. doi:10.1111/j.1559-1816.1999.tb00107.x
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behaviour. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of Intergroup Relations* (pp. 7–24). Chicago, IL: Nelson-Hall.
- Τσέλλου, Σ., Καζάκος, Π., Ρηγίνος, Μ., & Λιαργκόβας, Π. (2014). *Πολιτικές ελάχιστου εισοδήματος στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην Ελλάδα: Μια συγκριτική ανάλυση*. Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων & Γραφείο Προϋπολογισμού Κράτους.
- Walker, I., & Smith, H. J. (Eds.). (2002). *Relative deprivation: Specification, development, and integration*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- World Bank (2011). *Migration and remittances factbook 2011* (2nd ed.). Washington, DC: The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank. Available from <http://siteresources.worldbank.org/INTLAC/Resources/Factbook2011-Ebook.pdf>